

«HELENA»: DE LA SET DE MESTRATGE

(DELS MESTRES ASSEDEGATS DE MESTRATGE)

Esteve Miralles

Vet aquí algunes notes temptatives —com si fossin els apunts d'un professor extraviat, en una classe impracticable— per a l'acompanyament de la relectura del poema «Helenà», de Gabriel Ferrater (1922-1972).

1

Primer, un deliri.

Si jo fos un guionista barroer, m'inventaria la història d'un poeta mig orfe, jove —tot i que completament fora d'edat—, que descobreix una família de la qual voldria poder formar part.

És una família que li agrada, sobretot, perquè hi troba el que més li falta: un pare.

Hi troba la possibilitat d'un pare culte i intel·ligent, i un entorn familiar que s'alimenta —a estones i sense pudor— de literatura compartida amicalment.

El primer projecte vital del mig orfe, en aquesta història, potser és el d'esdevenir el fill gran de la casa, i de ser un projecte d'imitació del nou pare (que és un pare sense fills mascles), un projecte que potser inclou una aspiració a una carrera literària —amb la possibilitat de construir-se, socialment, com a literat— que pugui enorgullir la família d'adopció. Que li pugui habilitar un «espai» per exercir el paper d'hereu.

I fa versos. (Que envia, perquè els llegeixi i els valori i els conservi, a l'esposa del pare.)

Però aquest projecte s'estronca. I aquest possible «espai» queda ocupat. Perquè el pare de la història té una filla gran, real, biològica. I aquesta filla fa d'hereva, i emprèn —ella sí— una carrera acadèmica en l'àmbit de la literatura: una carrera que s'estendrà cap a una formació d'elit a l'estranger, per exemple, i que delatarà la inconsistència, diguem-ne, pràctica d'una carrera paral·lela, precària i informal, com és ara la del mig orfe.

El mig orfe es reformularà, doncs, i intentarà reinventar l'encaix familiar que anhela, esdevenint el Pigmalió de la filla gran. El seu mentor, potser. Davant del fracàs del projecte de ser-ne un germà gran, intentarà ser-ne una mena d'oncle jove —no tan jove, de fet—, entre el *maître-à-penser* i el padrí còmplice. (Aquest oncle, esclar, alhora esdevé una mena de cunyat per a l'esposa, a qui —en les absències breus del pare, i potser a l'espera— el mig orfe es refereix amb la familiaritat d'una parella domèstica.)

Aquest segon projecte també s'autodelatarà com un projecte fràgil. Per motius fàcilment deduïbles, i també perquè la filla, ben aviat, tindrà mestres més ben academitzats que ell, i desafiaments universitaris més academitzables (i, diguem-ne, professionalitzadors) que els que ell pugui proposar-li. I ella esdevindrà, ben aviat, segurament, una persona formalment més preparada. I el mig orfe, doncs, esdevindrà més accessori. A la llarga, o no tant a la llarga. (Per consolidar-se com a Pigmalió, cal que un mestre acompanyi la seva autoritat moral, també, de poder material i de poder simbòlic. Si no, esdevé un mer preceptor assalariat; encara que només cobri amb favors i familiaritats, i no amb diners.)

I potser això —aquest segon fracàs—, o potser un oferiment sacrificial o preventiu per part de la filla gran (no és del tot descartable), genera l'últim projecte vital d'inserció familiar: ser el gendre de la casa.

I vet aquí com la filla i el mig orfe es faran amants i relligaran una relació amorosa impossible, perquè intentarà ser un nuviatge modern —de ments i cossos lliures, i no convencionals—, però que acabarà ensutjant-se amb les cendres de tot el que deixa cremat el foc d'un mig incest —que ho és i no ho és— que no pot contenir-se en els marges d'un secret protegit.

Per exemple.

(Tot això és un deliri; hi insisteixo.)

En el moment de la constatació del fracàs del primer projecte —esdevenir el fill gran—, hi haurà una escena de la història en què el mig orfe felicitarà la filla biològica el dia que ella fa vint anys, i li dirà: «mires endavant».

I li dirà que té futur, que —metafòricament— farà transparents tot de vidres, milers, «que són dies teus/ per on miraràs/ com se t'obre el temps.» I que ho farà «fent un ordre nou»... Perquè, «ara», li dirà, «et decantes» i «disposes/ per al teu balanç/ les ratlles del món/ amb tot el que és vell/ (com és ara jo).»

Ella basteix el seu futur, i bastint-lo genera «un ordre nou»: per a ella, i per a ell.

Ell, que serà —des d'aleshores— un projecte obsolet; «vell».

(Hi reinsisteixo: tot això és un deliri narratiu. I barroer. Me n'excuso.)

2

«Helena» és un poema de trenta versos. En una sola estrofa. Amb tot, trobo que no és descartable una certa subdivisió lectora del poema en tres dècimes.

Són versos pentasil·làbics, i això emparenta el poema amb altres poemes de l'autor (d'una sola tirada de versos de cinc versos): com «Metrònom» o «Teseu».

Entre els elements de parentesc poètic, hi ha una tendència rítmica al troqueu en certs passatges marcats (amb un joc clar d'al·literació metonímica a «Metrònom»), i a l'alternança no regular amb versos compostos amb dos amfíbracs. En general, s'hi detecta una certa indiferència cap a la combinació de les dues pautes (amb accents secundaris, doncs, a la segona o a la tercera del pentasíl·lab, segons com cauen), però de tant en tant la pauta trocaica actua com a intensificadora, i el canvi de peu rítmic va paral·lel a un canvi discursiu.

Sobre la importància, o no, d'aquests aspectes mètrics, m'escudo en paraules de Ferrater mateix:

Sí, pero también el lenguaje del poeta juega, porque el poeta estiliza su propio lenguaje personal. Todos hacemos una especie de cálculo de probabilidades sobre si ese lenguaje personal nuestro estilizado puede llegar a un número suficiente de lectores. Hay un poema mío en el cual en un momento intento mediante el ritmo de un verso reproducir cierto gesto de una cierta chica de la cual estuve enamorado. Yo sé que eso ningún lector lo puede percibir. En primer lugar, la semejanza entre un gesto de una chica y el ritmo de un verso es muy escasa. En segundo lugar, suponiendo que hubiera esta semejanza, el lector tendría que ver a la chica. Pero incluso si yo junto con el libro doy al lector una película en technicolor de la chica haciendo ese gesto, resulta que el lector tendría que estar enamorado de la chica. O sea, yo sé que aquello es absolutamente privado, impenetrable, mío. Pero, ¿por qué lo meto en el poema? Por dos razones: una, por egoísmo, porque me da la gana, porque en el momento de escribir yo pensaba en la chica. La otra es una razón técnica: en este trabajo hay muchos momentos que son de puro aburrimiento, y durante el trabajo artesanal conviene tener a alguien en quien pensar, como cuando un poeta tiene que pasarse unas horas para eliminar cierta ese porque el verso ya tiene tres esos.³⁶

---

³⁶ Federico CAMPBELL: «Gabriel Ferrater o las mujeres», 1971, a: Gabriel FERRATER: *Papers, Cartes, Paraules*. Quaderns Crema, Quaderns Crema, 1986, p. 513.

3

En la sèrie especulativa —especulo jo, eh— de «Metrònom», «Teseu» i «Helena», hi ha un altre element comú a posar damunt la taula: la presència en la imatgeria, respectivament, d'un «ocell», d'una «gralla» i d'un «corb».

Aquests tres poemes, a més, presenten una veu epistolar: són escrits en segona persona del singular, adreçats —com és característic de bona part de la seva poesia— a un destinatari extern.

No és del tot segur a «Teseu», on podria tractar-se també d'un tu líric, que mostraria un jo dividit en tres: el *jo* narrador —no present—, el *tu* destinatari i un *ell* («algú que pots dir/ que és tu mateix»), que desdobla el *tu*. També sembla un tu líric (que expressa un *jo* que parla amb el seu *self*) el de «Metrònom».

Sigui com sigui: els tres poemes conjuren un home amb una dona, o amb les dones que té per triar (a «Teseu»).

Sigui com sigui, l'assumpte del poema sembla ser la identitat (la ipseïtat) precària de l'home que ha de quedar resolt —o dissolt— quan la noia, o la dona, o les dones, el construeixin com a imatge.

I li donin, així, un lloc al món: un encaix circumstancial.

(A aquesta sèrie espúria de poemes pentasil·làbics, s'hi podria afegir «Fe»: «Teseu» es forma amb versos extrets de «Fe», de fet. Però sense ocells.)

4

«Helena» prové del llibre *Menja't una cama* (1962). Segons la nota (subratllo jo) de Jordi Cornudella:³⁷

Helena Valentí va fer vint anys el 5 de juny del 1960, quan estudiava a París; aquest poema és anterior a la seva relació de parella amb GF (cf. la nota a «Xifra»), però no són pròpiament els primers versos que ell li va adreçar. Deu dies abans, el 25 de maig, ja li havia enviat una carta amb l'adreça escrita en vers al sobre:

Mademoiselle VALENTI?
Se cache à l'ÉCOLE NORMALE
POUR JEUNES FILLES, loin d'ici,
Dans l'enceinte de la CITÉ
UNIVERSITAIRE, à PARIS.

---

³⁷ Jordi CORNUDELLA: «Notes i variants», a Gabriel FERRATER: *Les dones i els dies*, edició crítica de Jordi Cornudella, Edicions 62, Barcelona, 2018, p. 315-316.

És possible que el poema d'aniversari arribés a mans d'Helena Valentí a través dels seus pares; en una postal des de París, el 3 de juny, Eduard Valentí deia a GF: «L'Helena, molt contenta amb els teus obsequis».

Cornudella remet, aquí, a una nota que els follets editorials van esporgar, tot i deixar-ne la traça que he citat. Cornudella (subratllo jo) m'ho va aclarir:³⁸

Hola, Esteve! Això de la nota que em dius és una badada meva. No hi hauria d'haver la remissió des de la nota a «Helena». L'hi vaig posar en un moment en què preveia anotar més tots els poemes, però més tard vaig desistir de fer anotacions diguem-ne interpretatives.

De fet, el que hauria dit a la nota a «Xifra», si l'hagués redactada, és el que ja dic a la p. 258: que el poema permet datar la primera nit de parella en la del 7 de setembre del 1961.

Potser hi hauria afegit que aquell mateix dia GF va escriure a sa mare dient que s'havia refet del còlic nefrític i que se n'anava a Cadaqués perquè li convenia pendre la fresca.

I segurament no hi hauria afegit, perquè no cal, que de vegades m'imagino que aquella nit és la que evoca el poema «Lorelei».

M'ajudo, encara (i encara subratllant jo), d'una última cita dels sucosos paratextos de Cornudella per a l'edició crítica de la poesia ferrateriana:

Gabriel Ferrater coneixia Helena Valentí d'anys enrere, perquè era la filla gran dels seus amics Eduard Valentí i Roser Petit; segons el còmput del poema «Xifra», la relació de parella entre tots dos va començar el 7 de setembre de 1961, quan ella en tenia vint-i-un i ell trenta-nou. Després de conviure uns mesos a Londres la primavera de 1963 (Helena Valentí feia de lectora a la Universitat de Durham, al nord-est d'Anglaterra, des de l'octubre del 1962), tot apuntava que es casarien, però el vincle es va trencar d'una manera sobtada aquell estiu, quan Ferrater ja estava establert a Reinbek, prop d'Hamburg, i treballava per a l'editorial Rowohlt. La rauxa de fer versos se li devia acabar, a ell, gairebé tan bruscament com el projecte de vida en comú.³⁹

---

³⁸ Whatsapps de JC a EM, 28/5/2020.

³⁹ Jordi CORNUDELLA: «El corpus poètic», a Gabriel FERRATER (2018) *Op. cit.*, pàg. 258. Cornudella, posteriorment, matisa: «a l'edició crítica vaig escriure que el Gabriel i l'Helena van conviure uns mesos a Londres, la primavera del 63. Això em pensava, però ara sé que no. El Gabriel va ser a Londres uns mesos tot sol (i passant molta gana: alimentant-se d'aigua calenta amb sucre) i l'Helena hi va anar un parell de vegades, puntualment, a veure'l; van passar uns quants dies junts cada vegada i prou.» I afegeix que una d'aquestes visites «devia donar peu a «Úter: 'Ja fa unes quantes hores que és aquí'... » i constata que «si haguessin conviscut no tindríem el poema.» (Whatsapp de JC a EM, 31/3/2022, i Comentari al marge, 1/4/2022.)

Hi ha, doncs, una amistat familiar traçable almenys des de la primavera 1960. Aquesta amistat esdevé una relació amorosa el setembre de 1961.⁴⁰ Al cap d'un any, agost-setembre de 1962, la relació viu una crisi (més endavant la documentarem). I l'estiu de 1963 s'interromp definitivament.

5

De la crisi del final d'estiu de 1962, premonitòria potser, en tenim les cartes que Gabriel Ferrater escriu a Helena Valentí. Li diu:

Aquest és el mal, que penso la situació pel costat teu, i després pel meu, i els dos pensaments no es lliguen. Pel costat teu, et desitjo que hakis triat bé i que siguis molt feliç. Pel meu, amb sinceritat, no em veig amb cor de desitjar-ho. Però hi ha moments que se m'obre l'angoixa i et sé estimar millor: i aleshores ho desitjo molt.

Adéu, estimada (no et prenguis malament que encara et digui així).⁴¹

[...]

La veritat és que ja no sé si t'estimo o no, però que això no fa cap diferència. He descobert que hi ha una cosa més fonamental, vull dir que compta més per al règim de la vida, i és que només amb tu podria parlar d'alguna cosa viva. Dit en forma sentimental, que només amb tu podria creure'm que sóc bona persona: per als altres, sóc una mala bèstia total. Si ara fes l'amor amb una altra noia, seria com fer-lo amb un gos.⁴²

[...]

Tinc tantes ganes de tornar-te a veure, carona de setembre (ara hi som, i és el mes on te'm situes sempre).⁴³

Si m'he aturat en aquesta sèrie epistolar, posterior al poema que ens ocupa, és perquè la culmina una carta en vers de Ferrater, d'aquell octubre. En controvèrsia moral amb els versos d'«Helena», diria jo, ell li escriurà: «un astre [...] / no talla camins ni dibuixa cap ordre, / terròs mut per la foscor sorda».⁴⁴

Trenta anys més tard, Helena Valentí potser ens ajuda a emmarcar aquest possible debat vital entre destí traçat i voluntat reparadora. O almenys per fonamentar el discurs lluitador —de lluita per la relació— del poeta:

---

⁴⁰ Sobre aquell estiu: R. ARDID. «Helena Valentí i Cadaqués». DIVERSOS AUTORS. *Àlbum Helena Valentí*. Pen Català, Barcelona, 2005, p. 12. Rosa Ardid hi diu: «Gabriel Ferrater no havia pujat a Cadaqués aquell estiu del seixanta-u seguint l'Helena sinó per un suggeriment del pare d'Helena, Eduard Valentí, que li va pagar l'estada a Cadaqués perquè es concentrés i estudiés». [Consulta online: 4/1/2021, <http://www.pencatala.cat/wp-content/uploads/2016/06/valenti.pdf>].

⁴¹ Carta del 31 d'agost de 1962. Gabriel FERRATER: *Cartes a l'Helena*. Empúries, Barcelona, 1995, p. 28.

⁴² Carta del 21 de setembre de 1962. Gabriel FERRATER, *Op. cit.*, p. 28.

⁴³ Carta de 21 de setembre de 1962. Gabriel FERRATER, *Op. cit.*, p. 29.

⁴⁴ Carta de 15 d'octubre de 1962. Gabriel FERRATER., *Op. cit.*, p. 31.

Gabriel Ferrater [...] Tenia la idea, ben respectable, que en les relacions amb els altres no s'hi val a arrepenjar-s'hi, sinó que demanen un esforç perquè no siguin mera promiscuïtat i perquè esdevinguin una cosa creativa. D'alguna manera, a l'altre, t'hi haves de donar amb honestedat, que era el mateix que dir amb lucidesa.⁴⁵

6

L'any 1960, Helena Valentí fa vint anys. I Gabriel Ferrater ronda els trenta-vuit. I l'*ordre* que sembla —que desitja— endevinar en el futur d'ella no sembla, en cap cas, una rèplica dels seus vint anys.

Ferrater havia fet els vint anys el 1942. Havia retornat a Reus des de Bordeus. La seva germana Amàlia ho explica així, en un documental:

L'any 41 es va decidir que el Gabriel i el Joan havien de tornar a continuar el batxillerat. El Gabriel ja tenia dinou anys i allavons, sense la disciplina familiar, es va, podríem dir, desbocar una mica, amb els amics que, després de la guerra, tota la joventut es va desbocar una mica. Al cap, potser, d'un parell d'anys d'aquesta llibertat, vam tornar de França tota la resta de la família, els meus pares i jo. I llavors la mare hi va haver de posar disciplina.⁴⁶

Gabriel Ferrater havia emprès estudis universitaris, però no els havia completat. I tot plegat descavalca, després, quan —ell té vint-i-nou anys, i cap futur endreçat— el seu pare se suïcida, el 1951. Segons Amàlia Ferrater: «A l'any 52, després del suïcidi del pare, vam decidir, o sigui, els meus germans van considerar que trobarien més feina i interès a Barcelona.»⁴⁷

7

Ara seguim les paraules del seu germà, Joan Ferraté:

D'ençà del 1953 [el Gabriel] es va veure molt sovint amb Carles Riba, l'autor català que més havia admirat en la seva adolescència. Finalment, va ser aleshores també que va ser adoptat per la colla dels amics d'Eduard Valentí, que comprenia almenys dos poetes, Rosa Leveroni i Joan Vinyoli. Tot plegat el va dur a reactualitzar el seu vell interès per la poesia.⁴⁸

---

⁴⁵ Heelna VALENTÍ. «Cartes d'en Gabriel a l'Helena». Gabriel FERRATER, G., *Op. cit.*, p. 15 [Nota introductòria a la publicació de quatre cartes a *El País*, «Quadern», 28 de juny de 1987].

⁴⁶ Enric JUSTE. *Metrònom Ferrater*. Vídeo [documental]: Enric Juste+Bellveure+tv3, 2009, m. 7.00. [Consulta online: <https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/el-documental/metronom-ferrater/video/2621459/>].

⁴⁷ Enric JUSTE. (2009) *Op. cit.*, m. 8.30.

⁴⁸ Joan FERRATÉ. «Gabriel Ferrater». G. FERRATER. (1986), *Op. cit.*, p. 541.

El subratllat de la cita anterior també és meu. L'any 1953, per exemple, Gabriel Ferrater té trenta-un anys. Helena Valentí en té tretze. El seu pare, Eduard Valentí Fiol, en té quaranta-tres. Traductor de Ciceró, en aquells moments. I a l'espera de poder retornar a la universitat barcelonina (de la qual havia estat apartat el 1939).

Per a Gabriel Ferrater, després de la mort de Riba, Eduard Valentí era «la persona més intel·ligent que hi havia a Barcelona».⁴⁹

8

El poema «Helena» s'alça al damunt de l'aniversari d'Helena Valentí, el 5 de juny de 1960. Una dotzena de dies abans, Gabriel Ferrater li escriu una carta (ella és a París), i li diu:

Per cert que sí, que la teva mare em va clavar un fort escàndol pel tard que havíem plegat aquella nit. Em temo molt que tenia tota la raó. Però ja em va perdonar [...]

El teu pare m'ha anat tenint al corrent de les classes que segueixes i del treball que fas, que el satisfà molt, i la teva mare m'ha dit alguna cosa de les teves aventures nocturnes i aurorals, que l'alarmen una mica. A mi em sembla que estan bé les dues coses, amb la condició que no n'abusis, sobretot de la segona (voldria poder dir de la primera, però, *bélas*, fa anys que el número de frívol ja no m'escau). Seriosament, m'alegra que aprofitis París per treballar i divertir-te, i et felicito i t'envejo.⁵⁰

Torno a subratllar jo. Amb tota la mala idea, és clar.

Sobre aquesta carta, i sobre les que vindran després, Helena Valentí —tres dècades després, i amb nous subratllats meus, invasius— en dirà això:

La [carta] del maig de 1960 és de quan jo era a París estudiant i en Gabriel encara em feia d'oncle divertit i una miqueta subversiu, o, diguem-ne, encoratjador en aquella època sinistra en què els grans vivien enravenats de por. Aquells anys cavernaris, prehistòrics, preprogressistes, la vitalitat i la lucidesa d'en Gabriel ens tranquil·litzaven a tots els que, com deia ell, érem partidaris de la felicitat. [...]

Però si és relativament fàcil dir quatre coses d'en Gabriel, en canvi, de la noia a qui adreça cartes i poemes d'amor, m'és molt difícil dir-ne res. Ja no és ben bé l'adolescent que reclama escoltar Paul Anka cantant allò de *I'm a lonely boy*.⁵¹ Tampoc no

⁴⁹ Baltasar PORCEL (1972) «Gabriel Ferrater, 'In Memoriam'». G. FERRATER (1986), *Op. cit.*, p. 528.

⁵⁰ Carta de 25 de maig de 1960. G. FERRATER (1995) *Op. cit.*, pàg. 18-19.

⁵¹ Carta de 25 de maig de 1960. G. FERRATER, (1995) *Op. cit.*, pàg. 18. És una referència a la petició que Gabriel Ferrater li envià el disc.

crec que l'obsedís gaire la molt honorable preocupació de la noia de Firbank,⁵² de fer bonic i no fer mal. Ella ja fa un any que va fer 20 anys i, per tant, no gosa riure eixelabradament i segura de trobar qui aturi la caiguda enrere del seu cos engrescat. La imatge de la carta-poema, «terròs mut per la foscor sorda», suggereix una força cega *que-astre-irradia* llum. ¿La «noia, dona, noia» que se li escapava de les mans i li va fer suar sang? Sembla que sí.

La ironia n'és que, segurament, a ella, aquells anys en què tot li semblava per fer, els mots intel·ligents d'en Gabriel no l'afectaven gaire. Potser tot just l'afalagava veure com, a partir d'ella, ell es construïa. Al capdavall, és aquest esforç tan despullat de fer-se una vida el que interessa i interessarà sempre dels seus poemes i papers.⁵³

A l'arrencada de l'estiu del 1960, aquest «oncle divertit» —que es construeix «a partir de» la pseudoneboda— genera afecte i interès.⁵⁴ Un mirall adult sense severitat, potser. Al final d'aquell agost, ella li enviarà aquesta postal:

Per una sèrie de casualitats he sentit parlar de tu, després he trobat aquesta postal i ja veus.

A Banyoles hi vaig ser fa tres dies amb uns italians. Avui estic agotadíssima: fa tres setmanes de diversió contínua i no puc més. Tampoc trobo divertit estudiar. Els ulls i el cap em fan mal i no puc llegir.

Me'n vaig a un cremat chez Oliveras, serà l'últim. Una abraçada de
Helena⁵⁵

Ell li escriurà poemes, i ella en serà la destinatària. I, aleshores, no se n'estranyarà (més tard, quan l'entrevisten el 1987, sí):

Aleshores ho vaig viure com un procés molt normal. Ferrater escrivia poesia per llegir-la als amics, que era el que feia quan venia a casa. Allò era una tertúlia d'amics, gent intel·ligent, lletraferida, divertida, àvida per comunicar-se... Molt normal, ho vaig viure molt normal. Ara, quan ho veus imprès, et quedes una mica així, i quan la gent comença

---

⁵² Carta del 17 de juliol de 1962. G. FERRATER (1995): *Op. cit.*, pàg. 24. És una referència al PS de Gabriel Ferrater a una carta.

⁵³ Helena VALENTÍ: *Op. cit.*, p. 15.

⁵⁴ La futura esposa de Ferrater, Jill Jarrell, podria afegir-hi això, potser: «*En ese sentido, pues sí, era como un mentor, no tanto como profesoral, pero como ejemplo. Y porque, es que además, como le quería, también, hasta cierto sentido, estar como él... o ser como él, perdona.*» A: Enric JUSTE (2009) *Op. cit.*, m 45.28.

⁵⁵ Carta de 28 d'agost de 1960. Gabriel FERRATER (1995) *Op. cit.*, p. 20.

a fer-ne cas, i la cosa se'n surt d'òrbita... no vull saber-ne res. Jo visc en el present, no en el passat...⁵⁶

Però la mirada d'Helena Valentí va saber intentar ser retrospectiva:

En Ferrater hi havia un misteri, un misteri... [...] hi havia una falla. Ferrater era una persona molt intel·ligent, amb una gran capacitat per conèixer-se i per analitzar-se, extraordinària... brrrrmmmm... però tenia un concepte de la vida, del pudor, de...

I quan li pregunten si era molt torturat, ella respon (i subratllo jo):

Sí, i ho dissimulava moltíssim. Sempre era amable, i la bonhomia aquella que tenia, i el riure, i el ha, ha, ha.» Prosegueix: «en la seva poesia s'estava excusant constantment. Excusant-se per les seves emocions, pels seus sentiments, per les seves projeccions... com si estigués demanant perdó per viure.⁵⁷

9

Espigolo quatre idees més de Ferrater: «Deixant de banda la part sexual, encara que sigui difícil deixar-la de banda, les dones m'interessen molt, com m'interessa molt tota la gent jove, sense distincions de sexes.»⁵⁸

- «Els poemes no es llegeixen ells mateixos: tenen valor per a qui els llegeix i s'hi diverteix, i per al poeta si li donen petits orgulls i si l'ajuden a interessar una noia.»⁵⁹
- «*Hoy hace un día adorable, golden-mellow, tan límpido que las lejanías se aproximan y todo parece una foto tomada con teleobjetivo. ¿Te has fijado qué descarada gratificación egoísta encontramos, los que tenemos la imaginación adiestrada metafóricamente, en registrar los estados de la naturaleza? Pasamos revista a las dependencias de nuestra alma, y comprobamos lo bien surtidas que se ofrecen, para toda suerte de usos.*»⁶⁰
- «*mi único tema es el paso difícil del tiempo y las mujeres que han pasado por mí.*»⁶¹

Són, sens dubte, aquestes últimes, paraules consistentes amb el títol *Les dones i els dies*.

---

⁵⁶ Vicent MARTÍ (1987) «Força dona: Entrevista amb Helena Valentí». G. FERRATER, G. (1995) *Op. cit.*, p. 58-59.

⁵⁷ V. MARTÍ (1987) *Op. cit.*, p. 58-59.

⁵⁸ B. PORCEL (1972) *Op. cit.*, p. 529

⁵⁹ «Questionari Poemes 1963» (1968). G. FERRATER (1986), *Op. cit.*, p. 496-497

⁶⁰ Carta de 29 de desembre de 1962 [A Jaime Gil de Biedma]. G. FERRATER (1986), *Op. cit.*, p. 370

⁶¹ F. CAMPBELL (1971) *Op. cit.*, p. 521

La inconsistència, aposto, és que —més aviat, assedegat de mestratge (com a candidat a mestre)— es tracta de les dones a través de les quals ell ha passat.

Jaume Ferran la resumeix així, la seva font d'identitat explorada, la seva fam, o set, o el motor de les seves projeccions i transferències (o la fam de pare), potser: «De seguida em va impressionar la seva personalitat. No només de poeta, sinó de... educador, diguem-ne, que ho va ser fins al final de la seva vida.»⁶²

(El subratllat torna a ser meu.)

10

L'obra narrativa d'Helena Valentí —una obra aspra i de pols magnífic— no ha recollit cap relat, que jo conegui o sigui capaç d'identificar, que pugui semblar una transposició directa de la història amb Ferrater. Però conté, de manera esparsa, algunes «llicions», alguns aprenentatges morals, que hi permetrien alguna connexió forçada, algun eco improbable.

En general, m'hi crida l'atenció la lucidesa amb què Valentí desarma el mite de l'adult consistent, mostrant-nos adults fràgils, desorientats, atrapats en l'absurd de les seves vides. És més, sovint és la consciència d'aquest absurd el que protagonitza les seves històries. Els únics personatges sòlids acaben sent els joves, que són capaços de ser vectorials i de concentrar-se en una sola possibilitat de futur.

Valentí va morir amb cinquanta anys, i el seu univers de personatges, habitualment, contrasta dones (i homes) de quaranta-tants amb noies (i nois) que ronden la vintena. Des d'una perspectiva femenina, a més, hi és una constant el trencament explícit d'un tabú intergeneracional: en concret, la competència de mares i filles (o de figures similars) per l'afecte i el desig dels mateixos homes o nois. Interessant.

Però anotem algunes d'aquestes llicions que l'autora sembla a les seves ficcions.

A *La dona errant* (1986), Helena Valentí narra l'escena d'una dona de quaranta anys, que ha iniciat un afer amorós amb un noi jove. (Subratllaré jo.) Ella diu:

Júlia esperava amb una mica de neguit que el noi sortís de la dutxa. Se sentia bé, tan bé que hauria preferit no moure's. Sabia que no hi havia res com els primers dies blancs, de neu fresca sense cap petjada, l'aire net i travessat d'una llum clara. Era el respecte. La peculiar barreja de curiositat i respecte, no l'amor tolerant i patidor, no. L'acceptació joiosa i enjogassada de les diferències entre dues persones, del dret de seguir cadascú el seu camí, el dret a les dèries. Una mera trobada a la cruïlla, l'estona suficient per mirar-se, reconèixer-se, i estimar.

---

⁶² E. JUSTE (2009) *Op. cit.*, m. 3.25

Al cap d'una estona, però, el noi es mostrarà fràgil i voldrà tenir-la, tenir una relació, i la dona va començar a «irritar-se», perquè el «noi la desencisava de cop i volta amb una immaduresa que ella, ingènument, no havia sospitat. [...] Enlluernada per l'esclat de les il·lusions, [...] havia oblidat que la lucidesa d'ell, com la de totes les persones molt joves, era més aviat un instint que no es traduïa en cap mena d'equilibri ni control. I va pensar que potser ningú no podia escapar-se de la necessitat de cremar-se».⁶³

A *D'esquena al mar* (1991), novel·la publicada pòstumament, una dona madura parla amb l'amant madur de la seva filla de vint anys, i li diu (ometo les rèpliques del diàleg —les d'ell—, i subratllo jo):

Els teus escrúpols són una excusa [...]. Au, vinga, no et facis l'innocent [...]. Seria una llàstima [...] que no fossis capaç de seguir-la. [...] És clar, estimar-la i estar-ne a l'altura. La seva força és només una qüestió d'anys. [...] A la teva edat [...] ja hauries de saber que no s'hi val a perdre el temps. És el teu avantatge.⁶⁴

Interessant.

Maria Mercè Marçal va prologar l'edició d'aquest últim relat. A l'entorn de l'adulthood —i connectant amb el conte «L'amor adult», que dona títol al primer llibre de Valentí, i força ferraterianament—, Marçal apuntava (i torno a subratllar jo):

no es refereix pas a l'adulthood en el sentit convencional i que sovint s'identifica amb l'assumpció més o menys madura de tot un seguit de mecanismes d'integració a un sistema. [...] L'adulthood a què feia referència *L'amor adult* [...] implica la temptativa d'un nou equilibri, d'un ordre diferent amb què els personatges intenten de substituir el vell, ja inservible, i que els impedeix de ser engolits per alguna cosa que podríem anomenar «caos», l'amenaça del qual sembla sempre a l'aguait, des de l'interior i des de l'exterior, des d'un mateix i des de l'altre. I l'amor que hi correspon vol ser, doncs, «civilitzat», fora de les antigues pautes i seguretats, però: una relació d'éssers «independents», «autosuficients», «racionals», alliberats de qualsevol instint possessiu i que han assumit de fet la pròpia solitud com a inevitable. Tot i que en el conte esmentat els dos personatges protagonistes [...] han fet el pacte que la història amorosa s'acabarà en el moment en què suposi un esforç, en realitat percebem entre línies que l'harmonia creada és sempre «esforçada» i provisional, que la relaxació que de vegades sembla asserenar-los és més aparent que real o que, en tot cas, prové d'una sistemàtica inhibició de tots aquells impulsos que podrien posar en perill un equilibri tan fràgil com el d'un castell de cartes. Al final, l'esfondrament del miratge és

⁶³ H. VALENTÍ. *La dona errant*. Barcelona: Laia, 1986, p. 22-24

⁶⁴ H. VALENTÍ. *D'esquena al mar*. Barcelona: Edicions de l'Eixample, 1991, p. 154-155

inevitable. I, davant l'espectre de l'«infant-llop» que reclama, com aquell qui diu, el dret a existir, ella experimenta l'impuls «de fugir i oblidar».⁶⁵

11

Solitud inevitable. El dret a existir. L'harmonia creada. La temptativa d'un nou equilibri. No ser engolits pel caos.

La jove Tina, un dels personatges de *D'esquena al mar*, s'astora de la facilitat amb què els adults li traspassen responsabilitats. Interessant. Sens dubte, en aquest traspàs hi ha una admiració (el reconeixement d'una solidesa) i hi ha una ratificació afectiva, però hi ha també un cert abús, una instrumentalització, una càrrega injusta.

El món és caòtic i absurd, i tan sols l'ordena —de nou— una mirada amb propòsit, sense consciència encara del fracàs de qualsevol propòsit ordenador. Evidentment, el propòsit pot ser assolit: però no ordenarà —ni deixarà permanentment resolt— res al seu voltant.

La línia de vol d'un corb ordena un paisatge, un instant viscut. La mirada d'una noia té, també, el poder de resituar el paisatge: és una lliçó útil, intel·ligent.

Fer conscient la noia del seu poder és atorgar-li poder. Fer-la més forta.

Ser el mestre que imparteix la lliçó i, alhora, mostrar el lloc fràgil en què la lliçó et col·loca com a mestre... conté una humilitat humanitzadora. Honesta, sí.

Esdevenir, alhora, l'objecte del nou ordre té, també, un punt d'usurpació.

És bella la sensació d'un Pigmalíon que mostra la trampa del seu mestratge. Perquè, sí, és ell que sap aleshores qui és: gràcies a ella. I és paradoxal la sensació que ell la modela, a ella, com a deixeblla, per ser-ne mestre i per obtenir-ne una mare.

12

Cap al 1983, Helena Valentí s'instal·la a Suïssa, en un poble. Visita una llibreria de Zuric, i escriu: «Els llibres de les dones parlen del meu dilema: com viure en un món cada cop més deshumanitzat. Com acceptar-se i estimar l'ineestimable: els homes. Com suportar el turment, la tortura de la convivència amb els homes.»⁶⁶

En una altra llibreta, probablement de la mateixa època, Valentí anota una mena d'*ars amandi* descriptiva, diu: l'home vol una dona, la dona s'enamora d'ell (o de la imatge que ell té

---

⁶⁵ M. M. MARÇAL. «Introducció». H. VALENTÍ (1991). *Op. cit.*, p. 10-11

⁶⁶ Apunts d'una llibreta inèdita (*Glarus 1983-1984*) d'Helena Valentí, citats a A. C. MORA FIGUERA. *Helena Valentí, escriptora i traductora*. Tesi doctoral: 2016, pàg. 83 [Consulta online: acmf1de1.pdf, 8/1/2021] Per descomptat, en la biografia sentimental de Valentí, entre els seixanta i els vuitanta, hi ha hagut més relacions i experiències interpersonals significatives.

d'ella, una imatge que ella no «arriba a veure»), fan vida en comú, la dona es troba «en el buit» (d'l'home és una criatura fugidissa i brutal»), les imatges mútues no encaixen, «comença el desentès»...

Però (i subratlla el «Però», amb tres ratlles!): «l'home segueix necessitant la dona. La dona segueix enamorada de l'home com a ésser que la necessita.»

I escric: «Rol maternal d'ella degut a la necessitat de la necessitat d'ell. Estar pendent d'ell com una mare pendent del fill.» (Subratllat meu, sí.)

I, finalment, es pregunta «què en queda?», si es trenca «aquest esquema»...⁶⁷

13

Al conte «La felicitat», tres germanes s'han reunit per a l'enterrament de la mare, i en un moment diuen:

«— L'educació. La nostra fou ben senzilla.

— Sí. Tenir por de tot i de tothom.»⁶⁸

A la novel·la *La solitud d'Anna* (1981), la protagonista s'encara a la brutícia de la pica de la cuina, que dues dones han abandonat («no sabia si ella seria la mare o la filla») i que un home no considera que sigui un assumpte propi. I es diu: «Hi havia una cosa que en el fons unia totes les dones [...], i aquesta cosa era la merda.»⁶⁹

I més endavant es diu i es pregunta: «El pensament la revoltà a la vegada que tornava a recordar que algú havia dit que la bellesa és gosadia. ¿Gosar trepitjar fort i anar a la seva? ¿Viure entre miralls atenta a mantenir llisa la pell? ¿Jugar sempre a ser la dona somniada i constantment absent?»⁷⁰ O encara: «Atrevir-se a ser el dimoni.»⁷¹

I potser conclou: «La vida governada pels homes és d'una pedanteria fútil.»⁷²

Al conte «L'amor adult», la narradora cita una frase de la protagonista, una traductora que també escriu —encara discretament, i potser sobretot per a ella mateixa— (subratllo jo), diu: «Un matí havia escrit: «Converteix tot el que et succeeixi en material d'aprenentatge»»⁷³

14

---

⁶⁷A. C. MORA FIGUERA. *Op. cit.*, p. 93. A *La solitud d'Anna* (1981: 36), accentuant la lògica de *double bind*, la narradora diu de la protagonista: «Havia bregat amb la insolència i la desconsideració de l'infant, el Lluís, que s'anava fent home, però després, davant l'home fet, s'havia sentit desarmada i inoperant.»

⁶⁸H. VALENTÍ (1977) «La felicitat». *Op. cit.*, p. 120

⁶⁹H. VALENTÍ *La solitud d'Anna*. Barcelona: Edicions 62, 1981, p. 32

⁷⁰H. VALENTÍ (1981) *Op. cit.*, p. 35-36

⁷¹H. VALENTÍ (1981) *Op. cit.*, p. 78

⁷²H. VALENTÍ (1981) *Op. cit.*, p. 78

⁷³H. VALENTÍ «L'amor adult». *L'amor adult*. Barcelona: Edicions 62, 1977, p. 6

Ordre i ocells.

O la precarietat de l'ordre i de les referències; dels mestratges invasius.

O la precarietat —implorant, o disfressada de lliçó, o d'alliçonador— de cada jo. De cada nosaltres. Etcètera. Ordre precari (sempre); referències en moviment (sempre), inestables, precàries.

A «Els fills», narrant el nou començament vital d'un personatge que ha sortit a navegar, Valentí hi escriu: «el triangle del grup de gavines que volaven per sobre popa era el sol punt precís i de referència al món exterior».⁷⁴

---

⁷⁴ H. VALENTÍ (1977) «Els fills». *Op. cit.*, p. 12